

Désiré Claes en het Davidsfonds

Lode WILS

De stichting van het Davidsfonds in 1875 betekende een publieke erkenning van het levensbeschouwelijk antagonisme binnen de Vlaamse beweging. *Dat volk moet berleven, geen ander volk!* was een leuze die elke strekking kon aanheffen, maar waarmee elk iets anders bedoelde. Voor Hugo Verriest ging het om het christelijke Vlaanderen zoals dat door de Contrareformatie was gevormd, voor Julius Vuylsteke ging het om het vrijzinnige Vlaanderen dat na de nederlaag van de Contrareformatie moest hersteld worden.

Désiré Claes sloot zich van bij de stichting aan bij het Davidsfonds. Van deze vereniging zou hij een actief lid blijven en zelfs gedurende twee jaar de voorzitter worden. Toch zou het verkeerd zijn daaruit te besluiten dat hij dus ook vóór 1875 een antiliberaal houding zou hebben aangenomen. Integendeel behoorde hij toen tot de gematigde centrumgroep die trachtte de eenheid te bewaren tussen liberalisme en godsdienst. Maar die centrumgroep was voortdurend verder in de hoek geduwd, en 1875 bracht een nieuwe versnelling van dat proces.

Désiré Claes had school gelopen bij de jozefieten in Tienen, een oudere broer van hem werd jozefiet. Het aartsbisdom Mechelen, dat toen de provincies Antwerpen en Brabant omvatte, had in de jaren 1850 geen eigen normaalschool omdat het geen concurrentie wilde aandoen aan de rijksnormaalschool in Lier. Die was immers volgens de wet uitgesproken religieus van atmosfeer en stond trouwens onder de leiding van een priester. Het was in Lier dat Désiré zijn onderwijzersopleiding ontving en de invloed onderging van de liberale leraar Nederlands Jan Van Beers. In belangrijke mate is hij zijn leven lang gebleven wat hij daar geworden is: een flamingant uit Belgisch patriottisme, bekommerd om de zuiverheid en het nationaal karakter van de taal, godsdienstig geïnspireerd en tegelijk zo lang mogelijk vasthoudend aan een verdraagzaam liberalisme.

Als 25-jarig onderwijzer in Tienen schreef hij een „Volkslied, opgedragen aan het Vlaams genootschap „GEEN TAAL, GEEN VOLK”. Als symbolen van België's helden kwamen daar Godfried van Bouillon en de vrijheidsstrijders van Groeninge en van Waterloo ten tonele,

„Ijslijk schreeuwend t'allen kant:
GODSDIENST, VORST EN VADERLAND!”

Dat geschreeuw werd opgenomen in het Gentse veertiendaagse flamingantenblad *De Eendragt* op 4 mei 1862. Dit illustreert niet alleen op welk laag

letterkundig peil de Vlaamse beweging stond, maar ook hoe de redactie, al was ze eerder de liberale strekking toegedaan, de eendracht onder alle flaminganten nastreefde. Het moet ons ook niet verwonderen dat we in dezelfde *Eendragt* op 4 maart 1864 lezen, in het verslag over de *liberale* Vlaamse meeting die op 21 februari in Gent was gehouden, dat de heer Claes daar een Tiense maatschappij vertegenwoordigde. Waarschijnlijk gaat het om onze Désiré Claes en zijn „Geen Taal, Geen Volk”. Maar hij zal dan wel ontgoocheld geweest zijn over de scherp antiklerikale taal die hij daar hoorde van Vuylsteke en anderen, die de geestelijkheid hekelden als de schuldige aan Vlaanderens verval. En misschien was zijn deelneming aan de Gentse meeting oorzaak van een scheuring en medeoorzaak van het verdwijnen van „Geen Taal, Geen Volk”? Wel kan zijn aanwezigheid in Gent zijn benoeming aan het gemeentelijk college begunstigd hebben, want het Tiense stadsbestuur was liberaal.

Claes was medewerker aan twee onderwijzerstijdschriften die een liberale tint hadden maar tegelijk milde waardering toonden voor een godsdienstige levenshouding: het tweetalige Brabantse *Le Progrès* en het uitgesproken vlaamsgezinde *De Toekomst*. Hij was in 1864 gehuwd met een zuster van een andere onderwijzer, P.J.H. Brouwers, die als schoolinspecteur zijn leven lang zou trachten buiten de partijstrijd te blijven en de steeds breder wordende kloof te overbruggen door het uitgeven van neutrale onderwijzerstijdschriften¹. Het was ongetwijfeld langs deze schoonbroer dat Claes van meet af aan bij het Davidsfonds betrokken werd, want die was daar de algemene secretaris van. Brouwers legde mee de grondslag voor de snelle uitbreiding van de vereniging in vele steden en publiceerde als een van de eerste brochures van het Davidsfonds *Het Volksonderwijs in Zweden*, de neerslag van een studiereis. Hij zong daarin de lof van dat model-onderwijs met prachtige resultaten, verplicht (zoals de liberalen in België vroegen), godsdienstig (zoals het in België op dat ogenblik ook nog was, maar in 1879 werd dat door een liberale regering afgeschaft), pedagogisch-voortuitstrevend, gemengd voor jongens en meisjes. Na twee jaar verdween Brouwers uit het bestuur van het Davidsfonds, zonder dat er ergens enige verklaring voor gegeven werd aan de leden. Misschien omdat hij de vereniging te militant antiliberaal vond: ze was dat ten gevolge van de polemieken die haar ontstaan begeleid hadden, duidelijk méér geworden dan de bedoeling van de meeste stichters was geweest, en misschien vond ze Brouwers nu te liberaal².

1. Over de medewerking van Claes en Brouwers aan onderwijzerstijdschriften, zie M. DE VROEDE, *Bijdragen tot de geschiedenis van het pedagogisch leven in België*, I en II, Gent-Leuven 1973-74.

2. Over het Davidsfonds en zijn ontstaan tegen het Willemsfonds: L. WILS, *Honderd jaar Vlaamse Beweging, I, Geschiedenis van het Davidsfonds tot 1914*, Leuven 1977. Over het Willemsfonds in de 19de eeuw: J. VERSCHAEREN, *Julius Vuylsteke (1836-1903). Klauwaard en Geus*, J. Van Ghemert, Kortrijk 1984.

De flamingantische culturele vereniging het Willemsfonds was sinds 1862 door haar dynamische secretaris Vuylsteke tot bloei gebracht, en sinds 1870 stilaan openlijker in een antiklerikale richting gestuurd. Toch bleven er ook katholieken lid en medewerker, zoals in Hasselt, waar de atheneumleraar Claes „toegevoegd bestuurslid” was, dus instond voor de contacten in die stad, waar nog geen afdeling was gesticht; hij publiceerde ook stukjes in de jaarboeken van de vereniging. In 1909, toen hij waarnemend voorzitter was van het Davidsfonds, zou Claes schrijven aan de secretaris Karel Heynderickx: „Ik ben lid geworden van het Willemsfonds omdat ik evenals andere katholieken... overtuigd was hierdoor de Vlaamse zaak te dienen. Ik heb zelfs een aantal nieuwe inschrijvers aangewonnen, meest katholieken (men vergelijk slechts de lijst van 1864 met die van 1865 en volgende jaren), die dan ook om dezelfde reden als ik (de vergeuzing der instelling) en zelfs vòòr mij het Willemsfonds verlaten hebben”³. Moeten we hieruit afleiden dat Claes' activiteit in het Willemsfonds al dateerde van 1864 of 1865, toen hij in Tienen woonde?

In elk geval nam het Hasseltse toegevoegd bestuurslid in 1875 ontslag en werd medestichter en secretaris van de afdeling Hasselt van het Davidsfonds. In de circulaire waarmee die afdeling zich bekend maakte en haar eerste leden trachtte te werven, was er geen flamingantisme te bespeuren: „Waarde Heer, Het is U niet onbekend, hoe hier te lande sedert jaren pogingen aangewend worden, om ons volk in de baan van de zogezegde vooruitgang te lokken, aldus onze nationale zeden te verbasteren, en de diepe godsdienstzin der Belgen te doen plaats maken voor de begoochelende gedachten van gewetensvrijheid en vrij onderzoek. Lange tijd was heel het Vlaams element door de geest der Vlaamse bevolking bezield, een dam tegen de uitpattingen der Franse pers...” De weldenkende Vlamingen moesten daarom elkander de hand reiken om de studie en het gebruik der Nederlandse taal te bevorderen en de nationale geest in de zin der christelijke beschaving op te beuren en te versterken⁴.

Met Désiré Claes kon het Davidsfonds niet alleen een plaatselijk bestuurslid van het Willemsfonds afsnoepen, maar ook een veelschrijver waaraan behoefte bestond om in ijltempo lectuur te bezorgen voor de massale toevloed van leden. Nog in 1875 verscheen van hem een brochure van ruim dertig bladzijden: *Nijverheid en Christendom*, naar het Duits, van Dr. J. J. Roszbach. De „aantekeningen en verklaringen” die Claes aan de vertaling toevoegde, tonen dat hij actuele statistische werken over de sociale toestanden in België gelezen had, evenals het kamerdebat daarover van november 1875. Hij pleitte voor een vertienvoudiging van het aantal nijverheidsscholen en voor het gebruik van het Nederlands daarin en in de vulgariserende boeken. Ook noemde hij het hoog tijd dat er een wettelijke regeling van de kinderarbeid zou komen. „Uit Frank-

3. Archief Davidsfonds, 677.

4. H. OFFERGELT, *Davidsfonds Hasselt jubileert. Mei 1875-oktober 1950*, Hasselt 1950, blz. 6-8.

rijk zijn de werkstakingen ook tot ons land overgewaaid. Soms is er billijkheid in de eisen der werklieden ; maar veelal is het de verdorvenheid, de hoogmoed, de zucht tot genot en slemperij, die hun tot leidsman dient. Opmerkelijk is het, dat de werkstakingen doorgaans in de Waalse provinciën plaats hebben, waar de daglonen nochtans zeer verre die der Vlaamse provinciën overtreffen, terwijl nochtans de prijs der levensmiddelen in de twee delen des lands niet aanzienlijk verschilt''.

In deze brochure werden een aantal mededelingen van het Davidsfonds opgenomen en ook een anonieme tekst van drie bladzijden tegen een voordracht waarin Julius Hoste het Davidsfonds had bestreden. We vermoeden dat deze tekst van Claes' hand was, temeer omdat hij in 1876 bij de Hasseltse afdeling van het Davidsfonds een brochure van 56 bladzijden uitgaf onder de titel *Strekking van het Willemsfonds en het Davidsfonds, eene voordracht van Julius Hoste, afgetakeld, ontleed en gewogen door Jan Mathysen*⁵. Hoste was de voorzitter van de Brusselse afdeling van het Willemsfonds, die hij bij de stichting in oktober 1873 nog voor katholieken had opengesteld, maar waaraan hij al in december van dat jaar een uitgesproken liberaal partijcachel gegeven had. Bij de stichting van het Davidsfonds in januari 1875 had Hoste in zijn weekblad *De Zweep* verzoenende taal gesproken : dat er naast een liberaal Willemsfonds een katholieke tegenhanger kwam, kon de gemeenschappelijke zaak ten goede komen. Maar al na enkele maanden was hij meegezogen in de aanzwellende vloed polemieken tussen beide verenigingen en tussen vlaamsgezinden van verschillende maatschappijbeschouwing. Hetzelfde gebeurde met Désiré Claes, maar in de andere richting. Het zijn niet hun vitterijen in deze aanlegenschap, die hun een plaats in de geschiedenis verworven hebben.

Een heel positieve bijdrage van Claes tot de Davidsfondswerking was zijn uitgave in 1877 van *Het Kind door Mgr. Dupanloup, Bisschop van Orléans. Met bijzondere toelating van den schrijver vertaald door D. Claes*. Félix Dupanloup (1802-1878) was niet alleen een van de meest befaamde en vooruitstrevende kerkleiders, maar ook een verdienstelijk pedagoog. In het lijvige boek van 270 bladzijden voegde de vertaler instemmende commentaar toe aan de passages waarin werd aangedrongen op een verzorgde studie van de moedertaal, gewaarschuwd tegen het voortijdig aanleren van vreemde talen en voortijdig bezoek van een middelbaar-onderwijsinstelling zonder dat het kind volledig lager onderwijs gevolgd had.

Op de Hasseltse atheneumleraar werd door het hoofdbestuur van het Davidsfonds in 1876 een beroep gedaan om lid te worden van een driekoppige jury voor een wedstrijd voor liedteksten, samen met Hugo Verriest en met de Leuvense parochiepriester Hendrickx, die een van de stichters der vereniging was.

5. Dat achter het pseudoniem Mathysen Claes schuilging, vernemen we uit het necrologisch artikel van N. Theelen in het *Jaarboek van het Davidsfonds voor 1911*, blz. 321-335.

Ze bekroonden onder andere Pol De Mont en kenden een geringere prijs toe aan een inzending van Amaat Joos. Ook voor de keuring van uit te geven boeken werd Claes aangetrokken door het hoofdbestuur. Zo werd hij betrokken bij de betwisting die een groot aantal afdelingen, onder de leiding van Gent met Frans De Potter (nog een gewezen Willemsfondsman!), uitlokte tegen het hoofdbestuur, waaraan terecht financieel wanbeheer werd verweten. Claes speelde daarin een verzoenende rol en werd gekozen in het voorlopig bestuur dat van 4 april tot 23 juli 1878 de zaak moest ontwarren en een nieuw, definitief bestuur voorbereiden.

Voor twintig jaar verdween Claes dan uit het nationale Davidsfondsnieuws. Werd hij door het nieuwe hoofdbestuur geassocieerd met zijn schoonbroer Brouwers, die al in 1877 het zinkende schip van het oude bestuur verlaten had? Durfde hij zich onder de liberale regering sinds juni 1878 niet meer als „klerikaal” tonen, zeker niet na zijn overplaatsing in september 1880? De afdeling Hasselt, die tevoren maar had gevegeteerd met één voordracht per jaar, was juist vanaf de zomer van 1878 wakker geschoten. Claes zelf had toen opgeroepen, na het uitvaardigen van de taalwet op de rijksbesturen, om in alle officiële aangelegenheden en in het onderwijs „het Vlaams” te gebruiken en te doen gebruiken „als vrije Belgen”. In de schoolstrijd van 1879-1884 duldde de liberale regering niet dat een atheneumleraar secretaris zou zijn van een Davidsfondsafdeling die niet alleen aan religieuze werking deed, maar die door de keuze van vele plaatselijke politici tot bestuursleden ook een electoraal steunpunt betekende voor die tegenstanders⁶. Onder zijn leerlingen in het atheneum had Claes onder andere Eugeen Leën gevormd, die tot na de Eerste Wereldoorlog de spil zou zijn van het Davidsfonds en de Vlaamse beweging, niet alleen in Hasselt maar in heel Limburg. In september 1880 werd Claes overgeplaatst naar het atheneum van Namen en dus geïsoleerd.

In 1895 werd in Namen een Davidsfondsafdeling gesticht door priester Godfried Adriaenssen, die er aalmoezenier was van de Weldadigheidsschool. Désiré Claes was er een van de bestuursleden; het secretariaat was toevertrouwd aan advocaat A. Claes, misschien een van zijn zonen. Deze laatste verbleef gedurende drie jaar als magistraat in de Kongostaat van Leopold II. De afdeling was een vriendenkring die maandelijks bijeenkwam ten huize van de voorzitter, om een onderwerp uit de letterkunde of uit de actualiteit van de Vlaamse beweging te bespreken. Claes droeg er soms uit zijn gedichten of andere teksten voor. De stichter werd bij zijn overlijden als voorzitter opgevolgd door zijn broer Lodewijk Adriaenssen, legeraalmoezenier. Toen die in 1909 stierf, volgde Désiré Claes hem op. Hij was toen al meer dan tien jaar lid van het hoofdbestuur van het Davidsfonds, waarin hij sinds 1898 de afdelingen der provincies Namen en Luik vertegenwoordigde⁷.

6. OFFERGELT, blz. 7-11.

7. Zie in de *Jaarboeken van het Davidsfonds* de verslagen over de afdeling Namen en de samenstelling van het hoofdbestuur.

In 1901 publiceerde Claes in *Dietsche Warande en Belfort* een artikel van 19 bladzijden, *Het Davidsfonds en de Vrouwen. Inhoud eener voordracht op de luisterrijke feestavond door de Leuvensche afdeling ingericht de 19 december 1900, ter gelegenheid van het eerste jubelfeest van het Davidsfonds, 1875-1900*. De vrouwen werden hier ter hulp geroepen om de achteruitgang in ledental van het Davidsfonds te keren, en daartoe moesten de mannen hen overtuigen. Dit slotgedeelte van het artikel bevatte de stereotiepe klachten over de verfransing van de meisjespensionaten, de rol van de vrouw en van de mode in de verfransing, de verdorvenheid van de Franse invloed. Maar dit alles leek wel een voorwendsel voor Claes om in een overzicht te schetsen hoe het „in vroegere tijden met onze volksaard en onze moedertaal” gesteld was, vanaf de 18de eeuw tot en met de stichting van het Davidsfonds. Die historische schets draaide vooral rond een lang betoog tegen de heersende voorstelling alsof onder koning Willem I „het Nederlands in onze scholen bloeide”.

Claes deed voor zijn anti-Oranje-voorstelling een beroep op de literatuurhistorici J.W.A. Jonckbloet, August Snellaert en vooral J. Verdam, uit wiens *Geschiedenis der Nederlandsche Taal* hij citeerde: „Vooreerst heeft onze taal nooit de zegen gekend van een vorstehuis, dat zich hare belangen aantrok, in hare ontwikkeling en beschaving belang stelde, en haar door zijn voorbeeld en zijn bescherming kweekte en koesterde”. Claes verweet Willem I dat hij veel te laat het middelbaar onderwijs vernederlandst had, wat bewees „dat hij op het gebied der taal, zowel als op het gebied van de godsdienst en de vrijheid, willekeurig te werk ging, en dat de Vlamingen zoveel reden hadden om over hem ontevreden te zijn, als de Walen”. Verder laakte Claes de Hollandse beamtten en de politiek van Willem I, die verenigingen voor de verspreiding van katholieke lectuur verbood.

„Maar de Belgen dulden geen dwang! In 1830 stonden Vlamingen en Walen op, en jaagden de Hollanders het land uit, en verklaarden België onafhankelijk. — En liberale Walen namen het bewind in hun twee handen, en drongen de Vlaamse taal, de taal der meerderheid, uit leger, bestuur en gerecht, uit hoger en middelbaar onderwijs, en behandelden de Vlamingen als paria's in hun eigen land! En het duurde nogal vele jaren, eer wij die miskenning van een onzer heiligste rechten gewaar werden!... Zou dat hebben kunnen gebeuren, indien de Vlamingen onder de zestienjarige regering van Willem I in de gelegenheid waren geweest om hun moedertaal te leren hoogachten en beminnen?” Zo merken we dat de 64-jarige Claes nog duidelijk de sporen droeg van het patriottisch klimaat waarin hij was opgegroeid. Zo verstaan we ook zijn levenslang verzet tegen een overname zonder meer van de Noordnederlandse taalnorm, van „het Hollands”, als een aantasting van onze nationale waardigheid.

In het hoofdbestuur was de rustende atheneumleraar Claes, lid van de Koninklijke Vlaamse Academie, gewezen medestichter van de vereniging, een man met gezag. Op 13 maart 1902 zat hij de vergadering voor die moest beslissen of

het Davidsfonds zich tot het episcopaat zou wenden om zijn steun te vragen voor het wetsvoorstel van Edward Coremans, dat heel het middelbaar onderwijs zou onderwerpen aan de regels voor de Vlaamse afdelingen van de atheneae. Dan zouden de vrije colleges aan de taalwet onderworpen worden en de Waalse afdelingen der atheneae afgeschaft. De algemene voorzitter, volksvertegenwoordiger Helleputte, was aanwezig, maar blijkbaar vond men het opportuun dat het oudste lid de delicate bespreking zou leiden, vermits het bekend was dat het episcopaat tegen die wettelijke „inmenging in zijn scholen” gekant was. Kanunnik Duclos „verklaart zich tegen de verzending omdat, z.i., het ontwerp ongrondwettelijk is”; dat was het doorzichtige voorwendsel dat door de tegenstanders werd ingeroepen. „De heren Laporta, Siffer en Ossenblok bestrijden deze mening. De staat heeft wel het recht te eisen dat de personen, die van hem een bediening vragen, het Vlaams kennen. Daartoe zijn de examens ingericht... De secretaris (De Potter) meent dat het onmiddellijk opzenden van het verzoeken aan de bisschoppen nutteloos is, daar het wetsvoorstel niet in de tegenwoordige zitting der Kamer zal ter sprake komen. Hij zou het stuk liever zien verzenden bij de aanvang van de toekomstige zitting. De heer Rosel meent dat de brief aan de Bisschoppen door deze kwalijk zal opgenomen worden. Hij zou eerst de ouders die hun zonen naar de colleges zenden, willen overtuigen... Andere leden zijn van mening dat het Davidsfonds niet te vragen heeft op welke manier ons schrijven door de Bisschoppen zal onthaald worden. Wij hebben onze Vlaamse plicht te kwijten. De vergadering, geraadpleegd, besluit tot de onmiddellijke verzending.” Zo zette het Davidsfonds een strijd in die het nog acht jaar zou moeten volhouden en waarin het tenslotte het episcopaat zou doen toegeven.

Désiré Claes kon zich als gepensioneerde ter beschikking stellen van het Davidsfonds. Herhaaldelijk werd op hem een beroep gedaan om het voorzitterschap van commissies waar te nemen, in 1905 om de leiding van de keurraad voor de boekenuitgave te nemen. Tenslotte werd hij op 12 maart 1908 gekozen tot waarnemend algemeen voorzitter, ter vervanging van Joris Helleputte, die minister was geworden. Claes was vermoedelijk de kandidaat van Emiel Vliebergh, de Leuvense hoogleraar in de sociologie die met zijn vrienden van Eigen Leven doende was het bestuur van de vereniging in te palmen om haar nieuw leven in te blazen. Zo werden het peil en de vormgeving van de Davidsfonds-uitgaven opgetrokken. Claes persoonlijk bekwam van Stijn Streuvels dat die een werk zou afstaan, namelijk zijn bewerking van *Reinaert de Vos*, die zou verschijnen met tekeningen van Gustaaf Van de Woestijne.

Dank zij de post, die snel en regelmatig werkte, zeven dagen per week, kon Claes, die een vlot briefschrijver was, vanuit Namen het bestuur waarnemen, samen met de secretaris Karel Heynderickx, die in Sint-Niklaas woonde. Hij toonde zich weer een verzoener, onder meer toen er een hevig conflict uitbrak tussen Vliebergh en de Antwerpse steunpilaar van de vereniging, Eligius Ossenblok; en toen kanunnik Muyltermans zijn ontslag aanbood nadat hij op

het Katholiek Congres te Mechelen op 26 september 1909 was uitgejouwd, wanneer hij er trachtte te beletten dat er een motie zou worden aangenomen tegen de bisschoppelijke richtlijn inzake het taalregime in het middelbaar onderwijs. Claes maakte het nog mee dat kardinaal Mercier na dit congres door de knieën ging en een wettelijke taalregeling voor het katholiek middelbaar onderwijs aanvaardde. Samen met de Nederduitse Bond van Antwerpen en met de kring Eigen Leven had het Davidsfonds in deze strijd de hoofdrol gespeeld. Maar zelfs de vlaamsgezinde liberalen en socialisten stemden niet in met de afschaffing van de Waalse afdelingen der athenea in het Vlaamse land, en zo zouden die ook onder de wet van 1910 behouden blijven en zelfs nog uitbreiding krijgen⁸.

De uitvaardiging van de wet heeft Claes niet meer beleefd. Op 8 februari 1910 meldde Heynderickx aan Vliebergh dat de 73-jarige, die al van vòòr nieuwjaar ziek was, bedlegerig was en vroeg om als waarnemend voorzitter vervangen te worden. Het was evenwel pas na Claes' dood op 7 maart, dat Vliebergh zou gekozen worden tot waarnemend voorzitter, en weldra tot voorzitter zonder meer, toen minister Helleputte zijn ontslag aanbood.

Zomin in het Davidsfonds als daarbuiten was Désiré Claes een figuur van de eerste rang geweest. Maar juist daarom is het mogelijk om door een studie van zijn leven en streven te achterhalen wat de Vlaamse beweging in de 19de eeuw betekende aan de basis.

Graaf de Grunnelaan 14
3030 Heverlee

8. Voor de strijd voor de vernederlandsing van het middelbaar onderwijs, zie L. WILS, *o.c.*